

Azərbaycanda Bank Bölməsinin İqtisadi İnkişafdakı Rolu

Dr. Osman Nuri Aras

Qafqaz Universiteti

Giriş

Bir ölkə iqtisadiyyatında fon artığı yığıcı sahibləri ilə fon ehtiyacı olanlar arasındakı fon axımını tənzimləyən qurumlar, axımı saxlayan vasitələr ilə bunları tənzimləyən hüquqi və inzibati qaydalardan meydana gələn bazarların hamısına maliyyə sistemi deyilir.

Müasir iqtisadi sistemlərin ən mühüm amillərindən biri olan maliyyə sistemində, iqtisadiyyatdakı fərqli orqanlar tərəfindən alınan yığıcı və yatırım qərarları vaxt, miqdar və müddət baxımından ən mükəmməl bir səviyyədə tənzimlənməkdə və bu qərarların bir biri ilə ahəngli şəkildə inkişafı təmin edilməkdədir. Beləliklə maliyyə bazarında fon tələb və təklif edənlərin müddət, risk və mənfəət mövzularındakı seçimləri uyğunlaşdırılaraq, iqtisadi inkişaf naminə ehtiyatlar ən məhsuldar bir lazımı sahələrə istiqamətləndirilməkdədir.

Qloballaşan dünyada xüsusi ilə 1980-ci illərdən sonar beynəlxalq maliyyə bazarları arasında inteqrasiya prosesi başlamışdır. Nəticədə beynəlxalq kapital hərəkətləri mühüm bir həcmə çatmışdır. Beləki beynəlxalq valyuta axımları, mal və xidmət axımlarını xeyli qabaqlamışdır.

Maliyyə bölməsində ən mühüm qurumlar şübhəsizki banklardır. İnformasiya və xəbərləşmə texnologiyalarındakı inkişafın nəticəsində, müasir dövüdə ticarət bankları ənənəvi borc vermə və əmanət yığıcı xidmətlərini inkişaf etdirərək, məhsulları inkişaf etdirməklə maliyyə sistemində daha güclənməkdədirlər. Mərkəz (Milli) Bankları isə, iqtisadi sabitlik və inkişaf baxımından ən təsirli şəkildə iştirak etmək məqsədi ilə, maliyyə qurumlarının ən mühüm qurumları olan ticarət bankları arasında təşkilatlanma məsələlərini həll etməkdə və bəzi vasitələrlə müxtəlif siyasətlər müəyyənləşdirməkdədirlər.

İqtisadi problemləri həll etmək və iqtisadi inkişafa nail olmaq məqsədi ilə hazırlanan iqtisadi proqramların ən mühüm hissəsini bank bölməsi və pul siyasətinin vasitələri təşkil etməkdədir. Beləki hazırkı dövüdə, iqtisadi problemlərin əsasını xüsusi olaraq bank, ümumi olaraq isə maliyyə sektorunun meydan gətirdiyi ümumi qəbul görün bir fikirdir.

SSRİ-nin parçalanmasından sonra müstəqilliyini əldə edən Azərbaycanda isə, geridə qalan 13 ildən çox bir müddətdə iqtisadiyyatı liberal bir nöqtəyi nəzərdən sərbəst bazar iqtisadiyyatı şərtlərinə görə yenidən canlandırmağa çalışılmışdır. Yenidən qurma prosesi, həm

real bazarlarda, həm də başda bank bölməsi olmaq üzərə maliyə bazarlarına dönük olmuşdur. Maliyə bazarının əsas qurumu olan bank bölməsinə aid hüquqi, inzibati və s. normativ əsaslarla iqtisadi inkişaf prosesində Azərbaycanın böyük ehtiyac hissetdiyi maliyə mənbələrinin zaman, miqdar müddət baxımından ən məhsuldar şəkildə qiymətləndirilməsi üçün ən münasib şərait meydana gətirilməyə çalışılmışdır.

Bank Bölməsi ilə Ələqədar Hüquqi Tənzimləmələr

Azərbaycanda bank sisteminin hüquqi əsasını “Azərbaycan Respublikasının İqtisadi Müstəqilliyinin Əsasları” haqqında 25 May 1991-ci il tarixli Kəstitusiya Qanunun “Bank sistemi və Pul dövrüyəsi” adlı 14-cü maddəsi təşkil etməkdədir.¹ Bu maddə ilə Azərbaycanda müstəqil bank sisteminin və milli pul vahidinin əsasları, Milli Bankının statusu və öhdəlikləri müəyyənəndirilmişdir. Milli Bank 11 Fevral 1992-ci ildə qurulmuşdur.²

Baknaçılıq və Milli Bankın fəaliyyətlərinin tənzimlənməsi üçün “Milli Bank Haqqında Qanun” ilə “Banklar və Bankların Fəaliyyəti Haqqında Qanun” arxa arxaya qəbul olunmuşdur. 1992-ci ilin Dekabr ayında Azərbaycan Respublikası Milli Bankının nizamnaməsi qəbul edilmişdir. Qəbul edilən qanunlarla ölkədə Milli Bank və başqa banklardan meydana gələn bir bank sisteminin qurulması hədəflənmişdir.

“Azərbaycan Respublikası Milli Bankı” haqqında qanun ən son variantı ilə 10 İyun 1996-cı ildə qəbul edilmişdir. Eyni qanunlara 1997, 1998, 2001, 2002 və 2004 illərində dəyişikliklər və əlavələr etmişlərdir. Nəhayət “Azərbaycan Respublikası Milli Bankı” haqqındaki qanun ən son variantı ilə 10 Dekabr 2004-cü ildə Prezident İ.Əliyev tərəfindən imzalanmışdır.

Pul və bank bölməsində siyasətlərin müəyyənənməsində, nəzarət səlahiyyəti Milli Bankına aid olmuşdur. Kapitalının hamsı dövlətə aid bir qurum olan Milli Bank maliyyə bazarında sərt bir nəzarət sistemini dəvam etdirməkdədir.

Sərbəst bazar iqtisadiyyatında keçidin ilk illərində Azərbaycanda bank sisteminin meydana gətirilə bilməməsi səbəbi ilə bankalar üzərində sərt və ciddi nəzarət olmamışdır. Hüquqi çatışmamazlıqlardan istifadə edən kommərsiya banklarında sürətlə artmağa başladı. Açılan bankların çoxu da spekulativ fəaliyyətlər həyata keçirirdilər.

“Azərbaycan Respublikası Banklar Haqqında Qanun” son vəziyyəti ilə 16 Dekabr 2004-cü ildə çlkə başçısı tərəfindən imzalanmışdır.

¹ Azərbaycan Respublikasının Milli Bankı, <http://www.nba.az>. (08.04.2003).

² Azərbaycan Respublikasının Milli Bankı, <http://www.nba.az>. (08.04.2003)

Bankalar qanunu, muasir dövürdəki bütün bank fəaliyyətlərini əhatə etməkdə, lakin iqtisadiyyatın tam mənası ilə sərbəst bazar iqtisadiyyatı sisteminə keçməmi olması və bank sisteminin lazımı səviyyədə təşkil olunmaması səbəbi ilə qarşıya qoyulan məqsədlərə nail olunmamışdır.

Azərbaycanda Bankların İnkişaf Mərhələləri

Ölkədə Milli Bank, kaptalı dövlətə aid olan bankalar, özəl investisiyalı yerli banklar və xarici investisiyalı banklar fəaliyyət göstərməkdədir.

Azərbaycanda bank bölməsinin inkişaf mərhələsini 3 hissəyə ayırmaq olar.

1. Birinci mərhələ 1990-92 illəri arasında Milli Bank sisteminin təşkil edilməyə çalışılması
2. 1992-94-cü illərdə hiper infilyasiya və qeyri sabit bir şəraitdə bank bölməsinin inkişafı.
3. 1994 ilində sonrakı makro iqtisadi sabitliyin əldə edildiyi şəraitdə bank sisteminin inkişafı əldə edilməyə öəlmişdir.³

1991-ci ildən sonra bütün banklarda beynəlxalq muhasibat sistemi əsas alınmağa başlanmışdır.

Azərbaycanda maliyyə bazarının vasitələri və bank xidmətləri bir o qədər inkişaf etməmişdir. Lakin xarici banklarla rəqabət edəbilmək üçün yerli investisiyalı banklar, xidmət növlərini və keyfiyyətini artırmağa çalışmışlardır.

Bankların Sayı və Quruluş Kapitalı ilə Əlaqədar Tənzimləmələr

2001 ilində 158 olan bank sayı və bank xarici kredit qurumlarının sayı 2002-ci ildə 116-ya düşmüşdür. 2005-ci ilin başından etibarən 114 lisenziyalı kredit qurumu fəaliyyət göstərmişdir. 2004-cü ildə xalqdan əmanət toplamaq üçün 42, xarici valyuta ilə bank fəaliyyətini həyata keçirən 43, qiymətli mədənlərlə fəaliyyət göstərməyə icazə verilən qurumların sayı 2, təminat və qarantıya vermək üzərə 41, plasmas kartlarla fəaliyyət göstərən 30 kredit qurumu lisenziyaya sahib olaraq fəaliyyət göstərmişdir.

Azərbaycandakı bank sayının artımı 1995-ci ilə qədər davam etmişdir. 1996-cı ildən sonra isə bankların sayında azalma başlamışdır.

Xüsusi ilə müstəqilliyin ilk illərində bankların ilkin kapitallarının az olmağı bankların sayının artmasına səbəb olmuşdur. Daha sonra yaşanan bank iflasları ilə bərabər Milli Bankın ilkin kapitalın miqdarını mərhələli olaraq artırmağa başlaması banklarında sayının da mərhələli olaraq azalması illə nəticələnmişdir. 1 Oktyabr 1997-ci ildə həyata keçirilən dəyişikliklərlə

³ *Azərbaycan Respublikası Bank Sistemi Haqqında Məlumat Məcmuəsi*, Azərbaycan Banklar Assosiyası Nəşriyyatı, Bakı, 2000, s.5-6.

bərabər yeni açılan banklar üçün nizamnamə kapitalının b,miqdarı 1.250.000 dollara, fəaliyyət göstərən banklar üçün isə 800.000 dollar olaraq müəyyənləşdirilmişdir. Bu prosesin nəticəsində fəaliyyət göstərən kiçik banklar öz işlərini dayandırmışlardır.

01.01.2000 tarixində bank sisteminin gücləndirilməsi məqsədi ilə bankların minimum kapitallarının 2 milyon dollarla, yeni qurulan bankların ilkin kapitallarının isə 5 milyon dollarla qədər yüksəldilməsinə qərar verilmişdir. 2002-ci ilin iyul ayında isə fəaliyyət göstərən bankların nizamnamə kapitalı 2.5 milyon dolara yüksəldilmişdir.⁴ Bunun nəticəsində də bəzi kommersiya banklarının birləşməsi, bəzi bankların isə öz fəaliyyətlərini dayandırmaları daha əvvəl çox olan bank sayını azaltmışdır. 2002-ci ilədə nizamnamə kapitalını 2.5 milyon dollarla yüksəltməyən 8 bankın lisenziyası geri alınmışdır.

2003 ilində də bankların nizamnamə kapitallarını artırma prosesi davam etmişdir. Mərkəz bankı özəl bankların nizamnamə kapitalını 2003 ilinin İyul ayına 2.5 milyom dolardan 3 milyon dollarla qədər artırmağa qərar vermişdir. Bu isə daha əvvəlki illərdə olduğu kimi lızımı nizamnamə kapitalına sahib olmayan bankların bağlanması səbəb olmuşdur. Mərkəz Bankı eyni zamanda özəl bankların nizamnamə kapitalını hər altı ayda bir 0.5 milyon dollar artıraraq 5 milyon dollarla qədər çıxartmağı planlaşdırmışdır.

Bank bölməsində ilkin kaptalın artırılması isitqamətində verilən qərarların nəticəsində 2001 ilindən etibarən 50 bank öz fəaliyyətini dayandırmışdır. Nəticədə 1990-cı ildə kredit qurumları tərkibində 204 bak fəaliyyət göstərirdisə, bu say 2001-ci ilin bəndə 59, 2005-ci ilin başında isə 42 olmuşdur. Bu bankların 2-si dövlət, 40-ı isə özəl banklar olmuşdur.⁵

Bu dövüdə tərbiq edilən sərt pul siyasətinin bankların sayının azalmasına böyük təsir göstərdiyinidə qeyd etmək lazımdır.

2004-cü ilin axırında bankların nizamnamə kapitallarının ümumi həcmi bir əvvəlki ilə nisbətən 41.3 % artaraq 1051 milyard manat olmuşdur. 2005-ci ilin yanvar ayından etibarən ümumi nizamnamə kapitalının 140 milyard manatı dövlət banklarına, 911 milyard manatı isə özəl bankların payına düşmüşdür. Xarici investisiya ilə orta qurulan bankların nizamnamə fondu 352.8 milyard manat olmuşdur ki, bu da ümumi nizamnamə fondunun 33.6%-ni təşkil etmişdir.

Bankların Şöbə Sayı

Fəaliyyətdə olan bankların şöbə sayı 2002-ci ilin başında 191 ikən bu sayı 2003-cü ilin başında 226, 2005-ci ilin başında isə 350 olmuşdur. Təşkilatlanmamış bankların şöbə sayı isə 1

⁴ http://www.nba.az/az/statistics/monetary_indicators/info2002.shtml, (10.04.2003).

⁵ "Two Local Banks Merge", *Azemews*, No:09(399), March 1 – March 7, 2005, s.3.

olmuşdur. Kredit qurumlarının ölkə xaricində şöbə, təmsilçilik və s. fəaliyyətləri xeyli zəif olmuşdur.⁶ Bu qurumlar ölkə xaricində 1 şöbə, 1 təmsilçilik və bir bank şəklində fəaliyyət göstərmişlərdir.

Ölkədə fəaliyyət göstərən bankları şöbə saylarına görə tədqiq etdiyimiz zaman görülür ki, özəl bankların şöbə sayı 223, dövlət banklarının şöbə sayı isə 127 olmuşdur ki, bu da özəl bankların üstünlüyünü meydana çıxartmış olur.

Dövlət Bankları

1995- ci ilin axırında 4 dövlət bankı, Aqrobank, Sənayi Bankı, əmanət Bankı və Beynəlxalq bankı ümumi banka aktivlərinin 80%-ni, geri ödənilməyən kreditlərin 85%-ni, əmanətlərin 75%-i, şöbələrin 65 %-i, bank bölməsində işləyənlərin 70%-ni öz əllərində cəmləşdirmişdirlər.

2005-ci ilin əvvəlindən etibarən isə ölkədə 2 dövlət bankı qalmışdır. Bunlar Azərbaycan Beynəlxalq Bankı və Kəpəl Bankdır. Sovet dövründə, yəni 1988-ci ildə Azərbaycanda açılan ixtisas bankları Aqrobank, Sənayi Bankı, və Əmanət bankının 2000 ilində birləşməsi ilə Birləşmiş Universal Bank (BUS Bank) səhimdar cəmiyyətinə çevirilmişdir. 2004 ilində isə bu bankın adı Kəpəl Bank olaraq dəyişdirilmişdir. Azərbaycan Beynəlxalq Bankı isə Sovet dövründə qurulan Vnəşeconombank şöbəsinin 1992 – ci ildə dövlət bankına çevirilən bir başqa dövlət bankıdır.

Ümumiyyətlə dövlət nəzarətində olan bankaçılıq bölməsi, xüsusi olaraq Azərbaycan Beynəlxalq Bankının əsirindədir. Azərbaycan Beynəlxalq Bankının nizamnamə kəpəlinin həcmi 100 milyard manatdır. Azərbaycan Beynəlxalq Bankının aktivləri 2004-cü ildə ümumi banka aktivlərinin 54%-ni təşkil etmişdir. Bu rəqəmin bir əvvəlki ilə nisbətən 7 bal artması xeyli diqqət çəkicidir.

Hazırlıq fəaliyyətləri yekunlaşmadığı üçün 2005 ili dövlət büdcəsində Kəpəl Bank və Azərbaycan Beynəlxalq Bankının özəlləşdirilməsi nəzərə alınmamışdır.

Xarici Banklar

Azərbaycanda fəaliyyət göstərən bankların 15-i xarici investitsiyalı vəya müştərək banklardır.

Azərbaycan qurulan Türkiyə bankaları ilə bərabər bəzi xarici bankların şöbələrində fəaliyyət göstərməkdədir. Ölkədə xarici banklar 100%-li xarici investisiya vəya müştərək olaraq qurula bilirlər. Bank bölməsində xarici bankların sayı 25%, 30% və 50 % olaraq artırılmış, lakin son tənziqləmə ilə bu məhdudiyyət ortadan qaldırılmışdır.

⁶ http://www.nba.az/az/statistics/monetary_indicators/info2002.shtml, (10.04.2003).

Bir çox ölkə ilə müqayisə edildiyi zaman, xarici bankların bank bölməsində üstünlüyə sahib olduğu görülür. Yerli bankların kapital imkanlarının az olmağı, xarici banklarla rəqabət imkanın xeyli məhdudlaşdırır.

Bundan başqa yerli və xarici bankların təşkil etdikləri xüsusi əlaqələri vasitəsi ilə dünyanın bir çox ölkəsində pul ilə əlaqədar işləri həyata keçirdirlər.

Kredit və Kredit Faiz Dərəcələri

Bank bölməsinin iqtisadi həyatdakı rolu hər keçən gün artmaqda banklara olan etimadın yüksəlməsi ilə əmanət və kredit həcmində artım göstərməkdədir.

Verilən kreditlərdə hər keçən il özəl bölmənin payının artdığı müşahidə edilməkdədir. 2002-ci ildə verilən ümumi kreditlərin 35%-i özəl banklar tərəfindən verilirken, bu miqdar 2004-cü ildə 46% olmuşdur. Dövlət banklarında isə bu göstərici 45 % olmuşdur.

Cədvəl 1. Kreditlər (milyard manat)

İllər	Qısa Müddət	Qısa Müddət (%)	Uzun Müddət	Uzun Müddət (%)
1995	1264.8	87.3	184.2	12.7
1997	1901.1	93.1	140.9	6.9
1998	2087.7	97.8	45.9	2.2
1999	2160.5	97.5	55.0	2.5
2000	1672.0	72.0	649.8	28.0
2001	1769.9	72.8	661.4	27.2
2002	1871.2	71.9	729.6	28.1
2003	2435.4	72.7	916.1	27.3
2004	3503.9	70.82	1443.4	29.1

Mənbə: ARDSK Yayınları.

Bank xarici kredit qurumlarının kreditlər içindəki payı 2002-ci ildə 15%-ə yaxın ikən 2004-cü ildə 9 % olmuşdur.

Verilən kreditlərdə xarici valyutanın üstünlük təşkil etdiyi müşahidə olunmuşdur. 2002-2004 illəri arasında verilən kreditlərin 35 %-i Manat, qalan hissəsi isə xarici valyutadan ibarət olmuşdur. Özəl bölməyə ayrılan kredit miqdarlarında da artım görülmüşdür.

Daha çox qısa müddətli olana ümumi kreditlərin 2002-ci ildə 70%-i özəl bölməyə daxil olarkən, bu miqdar 2004 ilində 79.6 % olmuşdur.

Dövlət bölməsinə gedən kredit miqdarı 2002-ci ildə ümumi kreditlərin 30%-ni təşkil edərkən, 2004-cü ildə 20.4 % olmuşdur. Bundan başqa verilən kreditlərdən ticarət, xidmətlər, nəqliyyat və xəbərleşmə bölmələrinin daha çox pay aldığı görülmüşdür.

Faiz dərəcələri bazar tərəfindən müəyyənləşdirilmiş olub, xəzinəninə qiymətli kağızlarının satıldığı bir bazarı fəaliyyətə başlادaraq maliyyə bölməsinin inkişafını əldə etməyə çalışılmışdır.

Qısa müddətli kredit faiz dərəcələri 2001-ci ildə 19.53%, 2002 ili başında 19.74, 2003 ili başında 18,17 % olmuşdur. Uzun müddətli kredit faiz dərəcələri isə 2001 ili başında 21.60, 2002 ili başında 20.70 % və 2003 ili başında isə 18.86 % olmuşdur. Banklararası Birjada üç aylıq kredit faiz dərəcələri 2001 ili başında 20.3 %, 2002 ili başında 19.75 və 2003 ili başında 19.67 % olmuşdur.⁷

2004 ilində isə kreditlər üçün nominal faiz dərəcələri artırılmışdır. 2003 ili sonunda 14.91 % olan Manatla kredit faiz dərəcələri 2004 ilinin sonunda 15.55 % olmuşdur. Ancaq son 12 ayda infilyasiya həddinin 10.4 olduğu diqqətə alındığında real faiz həddinin 9.76 % azaldığı görülmüşdür.

Əmanət və Əmanətin Faiz Həddi

Əmanətlərin böyük bir hissəsinin xarici valyuta olaraq yatırıldığı görülmüşdür. 2002-ci ildə 2001 ilinə görə 5 % artımla əmanətlərin 85 % kimi böyük bir hissəsi, 2004 ilində isə 80 %-i xarici valyuta olaraq həyata keçirilmişdir. Manat olaraq qoyulan əmanətlərin dərəcəsi 2002 ilində 15 %, 2004-də isə 20 % olmuşdur. Bundan başqa əmanətlərin böyük bir hissəsi dövlət banklarında cəmləşmişdir. Bu vəziyyət dövlət banklarına olan etibarən artdığını göstərir.

2004- cü ildə banklara qoyulan əmanətlərin miqdarı 67.9 % artaraq 5126.3 Milyard manat olmuşdur. Əmanət qoymaların 1029.1 Milyardı Manatla, qeri qalanı isə xarici valyuta ilə həyata keçirilmişdir. Fiziki şəxislər tərəfindən banklara 2015.6 milyard manat əmanət qoyulmuşdur ki, bu miqdar bir əvvəlki ilə görə 60 % çoxdur. Hüquqi şəxislər tərəfindən 3110.7 milyard Manat əmanət qoyulmuşdur ki, bu da bir əvvəldi ilə nisbətən 73.5 % artım deməkdir.

2004 ilində əmanətlərin 47.6%-i özəl bankların payına düşmüşdür. Şəxsi qısa müddətli əmanətlərin 53.5 %, uzun müddətliyə isə 66.5 % artmağı xalqın banklara olan etimadının artmağı şəklində qiymətləndirilə bilər. Bundan başqa xarici valyuta ilə qoyulan əmanətlərin miqdarı 63.8 % artarkən, Manatla olan əmanətlərin miqdarının 86.6 % artmış olması isə milli pul vahidinə olan etibarın artdığını göstərir.

Əmanət faizlərinin 2004 ilində aşağı yuxarı sabit qaldığı görülmüşdür. Manat ilə olan əmanətlərin orta hesabla faiz dərəcəsi 2004 ilinin axırında bir əvvəlki ilə nisbətən 6.5%-dən 6.93 %-ə qədər yüksəlmiş, xarici valyuta ilə qoyulan əmanətlərin orta faiz dərəcəsi isə 10.08 %-dən 9.43%-ə qədər azalmışdır.

İqtisadi İnkişafda Bankların Rolu

⁷ http://www.nba.az/az/statistics/monetary_indicators/interest2002.shtml;
http://www.nba.az/az/statistics/monetary_indicators/interest.shtml, (10.04.2003).

1. Mikro kreditlərin verilməsi:

Mikro maliyyələşdirmə ölkədə yoxsulluğun azaldılması üçün ən münasib yollardan biri olaraq görülməkdədir. Mikro kredit verilməsi üçün Azərbaycanda geniş ehtiyatlar və böyük imknlar vardır.

Ölkədə mikro kredit verən qurumlardan biri də Azərbaycan Mikro Maliyyə Bankıdır. Azərbaycan Mikro Maliyyə Bankı (AMMB) 2002əci ilin oktyabr ayında Beynəlxalq Maliyyə Qurumu, Avropa Yenidən Qurma və İnkişaf Bankı, Qaradəniz Ticarət və İnkişaf Bankı, və LFS maliyyə sistemi tərəfindən təşkil edilmişdir. AMMB, Avropa İttifaqının texniki yardım proqramı və Alman dövləti tərəfindən yardım edilməkdədir.

Azərbaycan Mikro Maliyyə Bankı fəaliyyətə başladığı tarixdən aprel 2005 tarixinə qədər 23 milyon dollar həcmində 10 min mikro kredit vermişdir. 100-125.000 dollar arasında verilən kreditlərin illik faizi 18-36 % olmuşdur.⁸

2. Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun kreditlərinə vasitəçilik

Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun kreditləri 19 təmsilçi bank və 5 bank xarici kredit qurumu vasitəsi ilə verilmişdir. Axıncı dəyişiklik nəticəsində Fond tərəfindən verilən kreditlərin həcmi 500.000 min dolardan 1 milyon dollarla çıxardılmışdır. Faiz dərəcəsi 7 % olan kreditin müddəti 5 ildən 8 ilə çıxardılmışdır. 2004 ilində olduğu kimi 2005 ilində də Fond vasitəsi ilə 200 milyard Manat kreditin sahibkarlara verilməsi diqqətə alınmışdır.⁹

3. Kredit yarmarkalarının təşkili

Bankların İqtisadi İnkişaf Nazirliyi ilə bərabər Şəki, Quba, Lənkaran, Gəncə, Migəçevir, İmişli və Naxçıvan kimi ölkənin fərqli rayonlarında kredit yarmarkalarının təşkil edilməsi, bu bölgələrdə sahibkarların kredit ilə təmin edilməsində böyük rol oynamışdır.

4. Beynəlxalq maliyyə qurumlarının kredit ehtiyatlarından istifadə edilməsi

Ölkənin yeni kredit imknlərini əldə etməsi məqsədi ilə beynəlxalq maliyyə qurumlarının ehtiyatlarını ölkəyə cəlb edilməsi prosesi müvəffəqiyyətlə davam etməkdədir. Banklar müstəqil bir şəkildə 28.7 milyon dollar və 18.3 milyon Avro həcmində bir ehtiyatı ölkəyə kredit olaraq qazandırmışlardır.¹⁰

5. Bölgələrdə şəbəkəsinin inkişafı ilə bank xidmətinin təklifi

⁸ "Mikromaliyyələşdirmə Bankı On Mininci Kreditini Verdi", *525-ci Qəzet*, No:57 (1914), 29 Mart 2005

⁹ "Entrepreneurs to Get Loans up to \$1m", *Azernews*, No:10(400), March 8 – March 15, 2005, s.3.

¹⁰ Zakir Nuriyev, "İqtisadi İslahatlar Bu Prosesdə Bankaların Fəal İştirakı ilə Müşayət Olunur", *Koalisiya Aylıq Bülleteni*, No:2(14), Bakı, 2005. ss.2-5

Banklar öz xidmətlərini daha insanlara çatdırmaq məqsədi ilə Bakı xaricindəki rayonlarda bank sayının çoxaldılması ilə əlaqədar son illərdə xeyli iş görülmüşdür. Bölgələrdə fəaliyyət göstərən bankların sayı 150-yi keçmişdir.

6. Hüquqi tənzimləmədə əştirak edilməsi

Başda banklar olmaq üzrə, ümumi olaraq maliyyə sistemi ilə vergi mövzularında ölkədə həyata keçirilən hüquqi tənzimləmələrdə Banklar Asossiasiyası vasitəsi ilə iştirak edilməkdədir.

7. Maliyyə bölməsi ilə əlaqədar dövlət və özəl bölmənin qurumları ilə əlaqələrin artırılması

Bank xidmətlərinin inkişafı və bank fəaliyyətlərində səmərəliliyin artırılması məqsədi ilə bank fəaliyyətləri ilə birbaşa əlaqədar olan dövlət və özəl bölmənin qurumları ilə qarşılıqlı işbirliyini artıraraq davam etdirilməsi də bank bölməsinin inkişafında rolunu artıran bir addım olaraq qiymətləndirilə bilər.

Bank Xarici Kredit Qurumları

Bank xarici kredit qurumlarının sayı 2001-ci ildə 99 ikən, 2002-ci ilin başında 63-ə, 2003-cü ildə isə 47-yə düşmüşdür. Bank xarici kredit qurumlarının sayı 2005-ci ildə təkrar artaraq 70 olmuşdur. Bank xarici kredit qurumlarının 25 şöbəsi fəaliyyət göstərməkdədir.

Bank xarici kredit qurumlarının inkişafı ilə əlaqədar bəzi problemlər mövcuddur. Başlıca problemlərdən biri təşkilati infraqurumdur. Bundan başqa kiçik həcmli kreditlərin verilməsi Azərbaycanda tam olaraq başa düşülməməkdədir. Bu qurumların 100-1000 dollar arasındakı verdikləri kreditlər, keçid dövrü ilə əlaqədar bir yardım olaraq qiymətləndirilməkdədir. Əslində kiçik həcmli kreditlərin verilməsi, bankların bu sahədə lazımı şəkildə yer almaması və həyat səviyyəsinin aşağı olması səbəbi ilə Azərbaycanda kiçik sahibkarlığın inkişafı baxımından böyük əhəmiyyət kəsb etməkdədir. Bir başqa problemdə bu qurumlar tərəfindən verilən kreditlərin, iqtisadi inkişafı bir o qədər də təsir etmədiyi fikridir.¹¹

Azərbaycanda “ACDI/VOCA”, “ADRA”, “FINCA”, “NNE”, “NRC” “MC”, “OXFAM”, “IOM”, “SCF, VE “WVI” kimi müxtəlif beynəlxalq kredit qurumları fəaliyyət göstərməkdədir.

Ölkədə mikro kredit vermək məqsədi ilə 15 bank xarici qurum fəaliyyət göstərməkdədir. AMMA 2001-ci ilin dekabr ayında 8 mikro maliyyə qurumu tərəfindən qurulmuşdur.¹² 2004-cü ildən etibarən rəsmi qeydiyyatdan keçən AMMA tərkibində beynəlxalq təşkilatların meydana gətirdiyi kredit qurumları, Azərbaycan Mikro Maliyyə Bankı Alman – Azərbaycan Fondu və banka xarici kredit qurumları vardır.

¹¹ S. Eyyubovlu, “Qeyri-Bank Kredit Təşkilatları Bazarda Hökmüranlıq Edir”, 525-ci Qəzet, 04.01.2003.

¹² “Entrepreneurs to Get Loans up to \$1m”, *Azernews*, No:10(400), March 8 – March 15, 2005, s.3.

Ölkədə faliyyət göstərən mikro maliyyə qurumları, 2004-ci ilin axırına görə, 54 fərqli bölgədə 47 min kiçik və orta həcmli sahibkara bəzi projeklərin maliyyələşdirilməsi məqsədi ilə kiçik həcmli kredit vermişdir. Verilən kreditlərin miqdarı 100 ilə 125.000 dollar arasında dəyişməmişdir. Bu təşkilatlar 2004-cü ilin yekunlarına görə 117 milyon 787 dollardan çox kiçik kredit vermişdir.¹³ 2005-ci ilin sonunda bu rəqəmin 200 milyon dolları keçəcəyi planlaşdırılmaqdadır.

Bank Bölməsindəki Əsas Problemlər

Azərbaycanda maliyyə bölməsi struktur etibarını ilə zəifdir. Əhalinin ticarətə daha çox meyilli olduğu görülməkdədir. Lakin bunun üçün lazımı qədər maliyyə vəsaiti yoxdur. Ölkədə daha əvvəl yaşanan böhranlardan sonra xalqın banklara olan etibarını xeyli azalmışdır. Bu səbəblə də maddi vəziyyəti yaxşı olanlar bu imkanı bank xarici vasitələrə istiqamətləndirirlər. Bir qisim insanlar bankların kredit vermə funksiyasında həyata keçirirlər.

Bank bölməsinin problemlərinin başında likidite (nağd pul) məsələsi gəlməkdədir.

Bu sahədə lazımından artıq olan kommersiya bankları, tək şöbəli və ya geniş şöbə şəbəkəsinə sahib olmayan bu banklar eyni zamanda məhdud kapital imkanlarına sahibdirlər.

Bundan əlavədə bank bölməsində dövlət banklarının ağırlığı mövcuddur.

Problemlərin həlledilməsi ilə əlaqədar fəaliyyətlər isə xeyli yavaş irəliləməkdədir. Azərbaycan öz bank sistemini meydana gətirməyə çalışarkən, dövlət bankları ilə əlaqədar yenidən yapılandırma fəaliyyətləridə davam etməkdədir. Sovet dövründən qalan əsas dörd bankdan üçünün birləşməsi ancaq 2000-ci ildə mümkün olmuşdur. Xüsusilə iqtisadiyyatda böyük əhəmiyyətə sahib olan banklarda özəlləşdirmənin tərkibinə daxil edilmişdir. Lakin iki özəl bankın özəlləşdirilməsi 2005 ilində nəzərdə tutulmamışdır.

Bank Bölməsindəki İslahatlar

Dövlət banklarında həyata keçirilən islahatlar; idarəetmənin inkişafı, yeni xidmətlər və bazarların inkişafı, bankların təşkilatlanmasının inkişafı məqsədi ilə Dünya Bankının SAC proqramına görə həyata keçirilməkdədir.¹⁴

16 Fevral 2001-ci ildə Milli Bankı, banklar tərəfində ölkə daxilində daha sürətli istifadə etmək və on-line sistemdə tətbiqi üçün AZIPS sistemini qurmuşdur.¹⁵ Bu sistem beynəlxalq standartlara uyğun olaraq SWIFT əsasında qurulmuşdur.

¹³ Rəşad Süleymanov, "Azərbaycan Mikro Maliyyə Assosiasiyası Daşınmaz Əmlakın Təmirinə də Kredit Verir", 525-ci Qəzet, №:43 (1900), 5 Mart 2005.

¹⁴ İllik Hesabat, *Azərbaycan Respublikası Milli Bankı*, 2000.

¹⁵ "Bankı i Biznes", *Zerkalo Qəzeti*, 28 Fevral 2001.

Bank bölməsindəki nöqsanların həll edilməsi məqsədi ilə, hökumət 199-cu ildə Dünya Bankı və Beynəlxalq Valyuta Fondunun iştirakı ilə program hazırlamışdır. Bu strategiyanın əsas məqsədi: dövlət banklarının yenidən təşkili və özəlləşdirilməsi, özəl bankların birləşdirilməsi, Milli Bankın tənzimləyici, nəzarət edici və bank həcmnin artırılması və yoxlanılması, muhasibat da daxil olmaqla sağlam təsirli və rəqabətə dayanan texnik, inkişaf edən bir bank bölməsinin infrastrukturunun təşkil edilməsidir.

Ölkədə kiçik və orta həcmli müəssisələrdə maliyyə yardımının artırılması istiqamətində bank islahatların həyata keçirilmişdir. Rəqabətin artması məqsədi ilə xarici investisiyanın bank bölməsinə istiqamətləndirilməsi prosesi xeyli azaldılmışdır.

Bank bölməsinin inkişafı üçün bu sahədə infrastruktur fəaliyyətləri xeyli artmışdır.

Azərbaycanda bank sisteminin inkişafına əlverişli şəraitin meydana gətirilməsi, bu sahəyə texnologiyaları və iş praktikasını çəkmək bu kimi yatırımları artırmaq məqsədi ilə Azərbaycan Beynəlxalq Bankının ilkin kapitalını 20 %-nin Avropa İnkişaf Bankının satın alınması planlaşdırılmışdır.

Azərbaycanın bank bazarında nağd olmayan ödənişlərə keçiş prosesi getdikcə sürətlənməkdədir. Nağd olmayan ödəmələrə keçişin dünya təcrübəsi, xalqın maliyyə imkanlarının banklara cəlb edilməsi ölkədəki iqtisadi vəziyyəti keyfiyyət baxımından yaxşılaşdırdığını və bunun da xalqın sosial vəziyyətini yüksəltdiyini göstərir.

Bank sistemində 2005-ci ilin yanvar ayından etibarən Azərbaycanda “İnternet Bankçılığı” və “Mobil Bankçılıq” ödəniş sistemləri tətbiq edilməyə başlamışdır. Bu fəaliyyətlər Dünya Bankının və Beynəlxalq Valyuta Fondunun tövsiyələrinə əsasən həyata keçirilmişdir.

Hal hazırda Azərbaycanın bank bazarında müştərilərin imkanları inkişaf etməkdə və onların tələblərinə görə beynəlmilərlə xidmətlər tətbiq edilməkdədir.

Ölkədə bank bölməsinin inkişaf etməsə və xalqın banklara olan etibarını yenidən əldə etmək üçün əmanət sığorta fondu qurularaq əmanətlərin sığortalanması haqqında qanun qəbul edilməlidir. İslahatlar daxilində əmanətlərin sığortalanması üçün bəzi fəaliyyətlər həyata keçirilir. Əmanətlərin Sığortalanması Fondunun qurulması və fəaliyyəti ilə əlaqədar qanunun 2005-ci ildə çıxardılması planlaşdırılır.

Başqa bir tərəfdən əmanətlərin sığortalanması fondunun təşkilindən meydana gələn problemlər üçün də Milli Bankın, başqa bankları maliyyə hesablarını həqiqətə uyğun açıqlamaq istiqamətində siyasət tətbiq etməlidir.

Bank bölməsində infrastruktur çalışmaları, ödəmə sistemi, muhasibat sistemi, bank nəzarət və hüquqi infrastruktur kimi çalışmalarda davam etməkdədir. Bank bölməsinin inkişafı isə özəl bölmə baxımından, xüsusi ilə həm asan kredit imkanı əldə etmə baxımından, həm də fərqli bank xidmətlərindən istifadə edilməsinə imkan verəcəkdir. Bank bölməsinin inkişafı və sistemə etibar edilməsi, fərdlərin əllərindəki nağd imkanları banklara istiqamətləndirməkdə təsirli olacaqdır.

Nəticə və Təkliflər

Müstəqillikdən bugünə qədər keçən müddətdə Azərbaycanda artıq müstəqilliyin ilk illərində hüquqi və idarə etmə boşluqlarından meydana gələn mənfi hallar ortadan qaldırılmış və bank bölməsinin Milli Bankın müşahidə, nəzarət və koordinasiyasında sürətlə inkişaf etdiyi görünür.

Bir başqa tərəfdən hər keçən il bank bölməsinin verdiyi xidmətlər növ olaraq artmaqda, keyfiyyət və həcmi olaraqda yüksəlməkdədir.

Ancaq həyata keçirilən hüquqi və idari tənzimləmələrin daha da təkmilləşdirilməsi, verilən xidmətlərin növ və keyfiyyətinin artırılması və bu sahədə fərqli ölkələrin təcrübəsindən istifadə olunması olduqca zəruri bir məsələdir.

Bank bölməsində:

- Texniki infrastruktura,
- Ödəniş sisteminə,
- Muhasibat sisteminə,
- Bankların müşahidə və nəzarətinə və
- Hüquqi infrastruktur ilə əlaqədar fəaliyyətləri davam etdirmək lazımdır.

Ayrıca olaraq bu istiqamətdə:

- Dövlət banklarının özəlləşdirilməsi,
- Əmanətlərin sığortalanması,
- Kadr siyasəti,
- Maaş siyasəti,
- Banlar arası iş qaydalarının müəyyənləşdirilməsi və
- Xidmət siyasətinin (xalaqla əlaqələr və reklam) mövzularında gözdən keçirilməsi, yaxşılaşdırılması və müsbət adımların atılması zəruridir.

Xüsusi ilə 2005-ci ilin axırında Bakı-Tiflis-Ceyhan boru xəttinin fəaliyyətə keçməsindən sonra, 2006-cı ildən sonra ölkəyə neft gəlirlərinin daxil olmasında mühüm bir artım olması ilə bərabər bank bölməsində sürətli inkişaf etməsi gözlənilir. Başqa bir tərəfdən ölkədəki sabit

iqtisadi vəziyyətin beynəlxalq maliyyə mənbələrinin ölkəyə cəlb edilməsi də bank bölməsinin inkişafına təkan verəcəkdir.

İstifadə Edilən Ədəbiyyat Siyahısı

Azərbaycan Respublikası Bank Sistemi Haqqında Məlumat Məcmuəsi, *Azərbaycan Banklar Assosiyası Nəşriyyatı*, Bakı, 2000.

Azərbaycan Respublikasının Milli Bankı, <http://www.nba.az>.

İllik Hesabat, *Azərbaycan Respublikası Milli Bankı*, 2000.

Osman Nuri Aras, *Azərbaycan İqtisadiyyat – Makro İqtisadi və Sektoral Analiz*, Qafqaz Araşdırmaları Mərkəzi, Bakı, 2003.

Rəşad Süleymanov, “Azərbaycan Mikro Maliyyə Assosiasiyası Daşınmaz Əmlakın Təmirinə də Kredit Verir”, *525-ci Qəzet*, No:43 (1900), 5 mart 2005.

S. Eyyuboğlu, “Qeyri-Bank Kredit Təşkilatları Bazarda Hökmüranlıq Edir”, *525-ci Qəzet*, 04.01.2003.

Zakir Nuriyev, “İqtisadi İslahatlar Bu Prosesdə Bankların Fəal İştirakı ilə Müşayət Olunur”, *Koalisiya Aylıq Bülleteni*, No:2(14), Bakı, 2005. ss.2-5

“Banki i Biznes”, *Zerkalo Qəzeti*, 28 fevral 2001.

“Entrepreneurs to Get Loans up to \$1m”, *Azernews*, No:10(400), March 8 – March 15, 2005, s.3.

“Entrepreneurs to Get Loans up to \$1m”, *Azernews*, No:10(400), March 8 – March 15, 2005, s.3.

“Mikromaliyyələşdirmə Bankı On Mininci Kreditini Verdi”, *525-ci Qəzet*, No:57 (1914), 29 mart 2005.

“Two Local Banks Merge”, *Azernews*, No:09(399), March 1 – March 7, 2005, s.3.